

Oleg RUSU,

doctor în drept, conferențiar universitar al Catedrei „Științe penale”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

INSTRUMENTE JURIDICE ȘI DIMENSIUNI DE MONITORIZARE A RESPECTĂRII DREPTURILOR CONDAMNAȚILOR ÎN PENITENCIARE

Rezumat

În articol sunt analizate unele prevederi ale actelor internaționale care recomandă și constată necesitatea monitorizării locurilor de detenție. În context, sunt elucidate instrumentele juridice și dimensiunile de monitorizare a locurilor de detenție. În acest sens se precizează că monitorizarea trebuie privită cu certitudine ca o parte a unui proces democratic, în care instituțiile cu risc de încălcare a drepturilor omului sunt ținute în regim de transparență și responsabilitate.

Cuvinte-cheie: monitorizare, sistem penitenciar, drepturi ale condamnaților, reglementări internaționale, grup de monitorizare

Résumé

Dans cet article on analyse certaines dispositions des documents internationaux qui recommandent et soulignent la nécessité de surveiller les lieux de détention. Dans ce contexte sont élucidés les instruments juridiques et les dimensions de surveillance des lieux de détention. À cet égard on spécifie que la surveillance doit être considéré avec certitude comme une partie d'un processus démocratique dans lequel les institutions à risque de violations des droits humains sont détenus en vertu de la transparence et de la responsabilisation.

Introducere. O trăsătură caracteristică importantă a evoluției Republicii Moldova la etapa actuală este direcționarea activității tuturor structurilor puterii spre modificări cardinale în funcționarea societății și statului. Reformarea sistemului execuțional-penal este o parte componentă a politicii de stat. O direcție importantă a sa este asigurarea drepturilor omului în privința condamnaților. Este evident că pentru a cultiva la condamnați deprinderi pentru un mod de viață onest, sistemul execuțional-penal trebuie să devină pentru ei un etalon al respectării drepturilor omului.

Luarea în custodie a unei persoane care a fost privată de libertate este exemplul tipic al situației care obligă autoritățile să o sprijine pentru a se putea bucura de drepturile prevăzute de recomandările internaționale, chiar având statutul de deținut [1, p. 63].

În acest sens căutarea căilor de perfecționare a sistemului execuțional-penal și reorientarea sa socială condiționează întreprinderea unui nou model de monitorizare asupra respectării drepturilor și intereselor legitime ale condamnaților [2, p. 240].

Metode și materiale aplicate. În procesul studiului au fost aplicate metodele: analiza, sinteza, comparația și conștientizarea logică. Materialele utilizate le constituie operele

savanților din domeniu, care reprezintă doctrina juridică a Republicii Moldova și a altor state, precum și legislația corespunzătoare.

Rezultate obținute și discuții. În locurile de detenție, probabilitatea de a se întâmpla încălcări ale drepturilor omului este mare. Statele își asumă angajamente în baza actelor internaționale și reglementează detenția prin acte normativ-juridice interne. Totodată, deseori, se constată o discrepanță între prevederile legale și practicile cotidiene.

De aceea protejarea drepturilor deținuților devine foarte importantă pentru realizarea unui mediu penitenciar cât mai normal posibil: dreptul la securitatea persoanei, dreptul la îngrijire, dreptul la perfecționare personală, dreptul de a vota și dreptul de a avea un viitor [3, p. 62-63].

Mai multe acte internaționale recomandă și constată necesitatea monitorizării locurilor de detenție.

Instrumentele juridice internaționale care tratează drepturile omului nu sunt altceva decât acele organe care sunt împuternicite să apere drepturile omului fie el este condamnat la privațiune de libertate, fie este liber [4].

Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților și recomandările referitoare la acesta [5], în regula 55 stipulează: „In-

spectori calificați și experimentați, numiți de o autoritate competentă vor trebui să procedeze la inspectarea regulată a locurilor de deținere și serviciilor penitenciare. Ei vor veghea mai ales asupra faptului ca acestea să fie administrate conform legilor și reglementărilor în vigoare și în scopul atingerii obiectivelor serviciilor penitenciare (penale) și corecționale”.

Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare [6], Principiul 7, stipulează că „Funcționarii care au motive de a crede că o violare a prezentului Ansamblu de principii s-a produs sau este pe punctul de a se produce, vor semnala cazul superiorilor lor și, la nevoie, celorlalte autorități sau instanțe de control sau de recurs competente. Orice altă persoană care crede că s-a produs o violare a prezentului Ansamblu de principii sau că este pe punctul de a se produce are dreptul de a semnala cazul superiorilor funcționarilor în cauză cât și celorlalte autorități sau instanțe de control sau de recurs competente”. Orice persoană deținută sau închisă sau apărătorul ei are dreptul de a prezenta o plângere sau o doleanță despre felul în care este tratată, mai ales în cazul torturilor sau al altor tratamente crude, inumane sau degradante, autorităților însărcinate cu administrarea locului de detenție și a autorităților superioare și, dacă este necesar, autorităților de control sau de recurs competente. Orice cerere sau plângere trebuie să fie examinată de îndată și trebuie dat răspuns fără nici o întârziere. În cazul în care se respinge cererea sau plângerea sau în cazul unei întârzieri excesive, petiționarul este autorizat să sesizeze o autoritate judiciară sau alta. Nici persoana deținută sau închisă, nici vreun petiționar nu trebuie să suporte vreun prejudiciu pentru că a prezentat o cerere sau o plângere.

Protocolului Opțional [7] la Convenția [8] ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante stipulează: „fiecare stat parte susține, desemnează sau instituie unul sau câteva mecanisme de prevenire naționale independente pentru a împiedica torturile la nivel național. Mecanismele instituite de organele descentralizate, în scopul prezentului Protocol, pot

fi desemnate în calitate de mecanisme de prevenire naționale, dacă acestea sunt conforme prevederilor reglementare”.

Există anumite reglementări internaționale și regionale care fac referire direct la deținuți și care detaliează principiile generale stabilite în alte acte internaționale cu caracter universal. Din categoria acestora fac parte:

- Regulile minime privind tratamentul deținuților, adoptate de ECOSOC, 1955, completate la 13 iulie 1977;

- Ansamblul de Reguli Minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing), adoptat de Adunarea Generală a ONU la 29 noiembrie 1985;

- Principiile pentru protecția persoanelor aflate sub orice formă de detenție sau închisoare, adoptate prin Rezoluția nr. 43/173 a Adunării Generale a ONU din 9 decembrie 1988;

- Convenția Europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante, adoptată în cadrul Consiliului Europei la Strasbourg, la 26 noiembrie 1987 și intrată în vigoare la 1 februarie 1989;

- Recomandarea Rec(2006)2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele-membre-Regulile penitenciare europene;

- Recomandarea Rec (2003) 22 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre privind liberarea condiționată (parole), adoptată la 24 septembrie 2003.

- De asemenea, există anumite acte care se referă direct la personalul organelor de drept:

- Codul de conduită pentru responsabilitii cu aplicarea legilor, adoptat de Adunarea Generală a ONU, 17 decembrie 1979;

- Principiile eticii medicale ce se referă la rolul lucrătorilor medicali în special al celor care lucrează în apărarea persoanelor deținute sau arestate de tortură, tratamente (1982);

- Principiile de bază privind aplicarea armei de foc (1990).

Aceste prevederi se reflectă în legislația națională, în mod special în Legea cu privire la sistemul penitenciar, Codul de executare [9],

Statutul executării pedepsei de către condamnați [10] și alte acte normative [11].

Astfel, Legea cu privire la sistemul penitenciar [12] prevede că sistemul penitenciar își desfășoară activitatea pe baza principiilor legalității, umanismului, democratismului și respectării drepturilor omului.

Conform Codului de Executare al Republicii Moldova, condamnatul sau alte persoane ale căror drepturi și interese legitime sunt încălcate prin actele instituției sau organului care asigură executarea hotărârilor cu caracter penal pot ataca aceste acte în modul stabilit de legislație.

Existența mecanismelor internaționale care monitorizează locurile de detenție nu poate fi considerată suficientă în vederea asigurării drepturilor persoanelor deținute. În acest sens, sunt stabilite și instituționalizate mecanisme naționale și locale de control și monitorizare a locurilor de detenție.

Astfel, procurorul exercită, în modul stabilit de lege, controlul respectării legislației de către administrația instituțiilor și organelor care asigură executarea hotărârilor cu caracter penal [9, art. 177]. Activitatea instituțiilor și organelor care asigură executarea hotărârilor cu caracter penal este supusă, în modul stabilit de actele normative, unui control departamental din partea organelor ierarhic superioare [9, art. 178]. Sistemul judecătoresc exercită controlul superior general asupra aplicării sancțiunilor penale [9, art. 176]. Orice plângere referitoare la executarea sancțiunilor poate fi depusă judecătorului de instrucție la judecătoria raionului în care se află instituția penitenciară [13, art. 471].

Legea nr. 235 din 13.11.2008 privind controlul civil asupra respectării drepturilor omului în instituțiile care asigură detenția persoanelor [14] reglementează relațiile ce apar în legătură cu controlul civil (monitorizarea) al activității instituțiilor care asigură detenția persoanelor în vederea garantării respectării drepturilor omului, de asemenea, modul de formare a comisiilor de monitorizare, sarcinile și atribuțiile lor principale. Comisiile respective, fiind create în fiecare unitate teritorial-administrativă de nivelul doi, unde există locuri de detenție, sunt obligate să monitorizeze condițiile de detenție și trata-

mentul persoanelor deținute. Deoarece acest mecanism de supraveghere se bazează pe un program de monitorizare aprobat din timp (cu excepția circumstanțelor excepționale), ci nu pe vizite neîngrădite și neanunțate de către membrii comisiilor de monitorizare, eficiența lor este limitată [15, p. 130].

Totodată, monitorizarea din partea societății civile trebuie privită cu certitudine ca o parte a unui proces democratic, în care instituțiile cu risc de încălcare a drepturilor omului sunt ținute în regim de transparență și responsabilitate. Controlul civil este și una din exigențele statului de drept.

Monitorizarea din partea societății civile nu trebuie privită ca un substitut al obligației statului de a asigura controlul și monitorizarea instituțiilor sale. Însuși faptul monitorizării este o chestie sensibilă, care ar putea trezi reacții imprevizibile din partea administrației locurilor de detenție. Drept sistem de referință (exigențe) trebuie luate în considerare atât actele internaționale la care Republica Moldova este parte, recomandările organizațiilor internaționale în domeniu, cât și prevederile legislației Republicii Moldova.

Conform art. 181 al Codului de executare al Republicii Moldova, în timpul exercitării funcțiilor de serviciu au dreptul de a vizita instituțiile care asigură deținerea persoanelor, fără permisiune specială:

- Președintele Parlamentului Republicii Moldova;
- Președintele Republicii Moldova;
- Primul-ministru al Republicii Moldova;
- deputatul în Parlament;
- avocatul parlamentar, *membrii consiliului consultativ și alte persoane care îi însoțesc*;
- Procurorul General al Republicii Moldova, procurorul care exercită controlul asupra executării hotărârilor cu caracter penal în teritoriul respectiv;
- persoana cu funcție de răspundere competentă a organului ierarhic superior instituției sau organului care asigură executarea pedepsei penale;
- judecătorul care a examinat sau examinează cauza penală, conform competenței teritoriale;
- reprezentantul organizației interna-

ționale care, conform actelor naționale și/sau internaționale la care Republica Moldova este parte, are acest drept;

- membrul comisiei de monitorizare.

Instituțiile care asigură deținerea persoanelor pot fi vizitate de alte persoane cu permisiunea specială a administrației acestor instituții ori a persoanelor cu funcție de răspundere ale organelor ierarhic superioare sau în baza hotărârii instanței de judecată, iar în cazul preveniților – și în baza hotărârii organului de urmărire penală sau a instanței de judecată, în procedura cărora se află cauza penală. Înregistrări video și fotografiieri în instituțiile care asigură executarea pedepsei închisorii sau detențiunii pe viață se fac cu, excepția cazurilor legate de persoanele menționate mai sus, cu permisiunea scrisă a administrației instituției respective. Înregistrarea audio, video sau fotografierea condamnaților se efectuează cu consimțământul scris al acestora, cu excepția cazurilor prevăzute de lege.

În cadrul vizitelor, grupul de monitorizare trebuie să atragă atenție la:

- informația referitoare la circuitul persoanelor în locurile de detenție;
- cine este responsabil de detenția persoanelor;
- posibilitatea acestor persoane de a informa terții referitor la locul detenției; inclusiv numărul de plângeri expediate de către persoane aflate în detenție în aceste instituții;
- posibilitatea de a avea întrevederi confidentiale, inclusiv cu apărătorul;
- disponibilitatea și accesibilitatea informației referitor la regulile interne de detenție;
- examinarea și asistența medicală a persoanelor condamnate sau arestate (organizarea practică a acesteia, asistă colaboratorii locului de detenție la examinarea medicală; este ținută o evidență documentară a examinărilor și asistenței medicale; acțiunile întreprinse în cazul în care persoana este adusă la lucrătorul medical cu urme vizibile/sau se constată rele tratamente și tortură);
- condițiile de detenție;
- modalitatea de aplicare a sancțiunilor disciplinare și de contestare a acestora;
- condițiile materiale de detenție, inclusiv capacitatea instituției și celulelor (numărul

de persoane în celulă, spațiul alocat, iluminarea, ventilarea, dotarea, echipamentul sanitar și condițiile igienice); hrana (conținutul și varietatea, respectarea normelor de alimentație, regimurile speciale pentru anumite categorii de persoane); igiena personală (posibilitatea de a face baie și frecvența, dotarea cu materialele necesare, lenjeria de pat);

- regimul și activitățile persoanelor deținute, inclusiv timpul de plimbare, de lucru, al altor activități, contactul cu exteriorul;

- modalitatea de instruire și perfecționare profesională a personalului responsabil de detenția persoanelor;

- eventuale acțiuni/ propuneri de modificare a legislației și practicilor referitoare la detenția în cadrul instituțiilor penitenciare.

În condițiile actuale în politică, legislație și practică nu este asigurat un echilibru necesar în aplicarea sancțiunii față de infractor și în asigurarea drepturilor omului, fapt care diminuează eficiența executării pedepsei cu închisoarea. Pentru a înlătura această deficiență, este necesar de întreprins un complex de activități suplimentare în domeniul asigurării drepturilor omului în următoarele direcții:

- adoptarea unor decizii politice în domeniul asigurării drepturilor omului și implementarea practică a standardelor internaționale privind tratamentul deținuților;

- asigurarea legislativă și de altă natură a drepturilor omului și implementarea în practică a standardelor internaționale privind tratamentul deținuților;

- asigurarea drepturilor omului și a standardelor internaționale de tratament al deținuților în activitatea practică a instituțiilor penitenciare;

- sporirea eficienței monitorizării asupra respectării drepturilor condamnaților (controlul judiciar; controlul procurorului; controlul departamental; controlul exercitat de organizații naționale și internaționale; controlul civil).

Concluzii. Așadar, sistemul penitenciar trebuie să garanteze respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor condamnate, accesul acestora la educație în vederea reintegrării, responsabilizării și creșterii gradului de siguranță în societate, prin asigurarea unui mediu custodial sănătos. În acest sens, sistemul

penitenciar trebuie să îndeplinească funcția de reinsertie socială și reabilitare a persoanelor private de libertate, ținând cont și de necesitatea de a reduce riscul degradării condiției individului pe parcursul executării pedepsei. De asemenea, sistemul penitenciar trebuie să asigure mecanisme de siguranță pentru limitarea îngrădirilor de orice fel, să identifice, să promoveze și să aplice în mod corespunzător o serie de reglementări interne în susținerea legislației ce garantează drepturile individului în scopul descurajării și pedepsirii abuzurilor.

Referințe bibliografice

1. Florian Gh. Dinamică penitenciară. Reforma structurilor interne. Ed. Oscar Print, București, 1999, 350 p.
2. Абрамкин В., Поиски выхода. Преступность, уголовная политика, места заключения в постсоветском пространстве. Москва, 1996, 212 p.
3. Bronstgin A., Symposium sur l'avenir des services correctionnels, Ottawa, Canada, 1991, 246 p.
4. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A (XXI) din 16.12.1966, în vigoare de la 23.03.1976 (în vigoare pentru Republica Moldova din 26.04.1993). Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998), vol. I, Chișinău, 1998.
5. Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților și recomandările referitoare la acesta adoptate la Primul Congres al Națiunilor Unite pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, care și-a ținut lucrările la Geneva, Elveția, între 22 august-3 septembrie 1955, completate la 13 iulie 1977.
6. Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare, Organizația Națiunilor Unite, a 76-a Sesiune plenară din 09.12.1988. Culegere de acte normative naționale și internaționale în domeniul penal, vol. I, Revista de științe penale (Supliment 2007), Ed. Cartea Juridică, Chișinău, 2007.
7. Protocolul Opțional la Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptat la New York, 18 decembrie 2002, ratificat de Republica Moldova prin Legea Parlamentului nr. 66-XVI din 30.03.2006, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 66-69 din 28.04.2006.
8. Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York, 10 decembrie 1984, publicată în ediția oficială „Tratatate internaționale”, 1998, vol. 1, p. 129, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 473-XIII din 31.05.1995, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 34 din 22.06.1995.
9. Codul de executare al Republicii Moldova, nr. 443 din 24.12.2004, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 34-35 din 03.03.2005.
10. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 91-94/676 din 16.06.2006.
11. Ordinul Ministerului Justiției nr. 478 privind aprobarea Regulamentului cu privire la modul de asigurare a asistenței medicale persoanelor deținute în penitenciare, adoptat la 15.12.2006, Monitorul Oficial nr. 199 din 29.12.2006.
12. Legea Republicii Moldova cu privire la sistemul penitenciar nr. 1036 din 17.12.1996, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 15/154 din 06.03.1997.
13. Codul de procedură penală al Republicii Moldova din 14.03.2003, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 104-110/447 din 07.06.2003.
14. Legea nr. 235 din 13.11.2008 privind controlul civil asupra respectării drepturilor omului în instituțiile care asigură detenția persoanelor. Monitorul Oficial nr. 226-229 din 19.12.2008.
15. Redpath J., Hriptevschi N., Performanțele justiției penale prin prisma drepturilor omului. Evaluarea procesului de transformare a sistemului de justiție penală în Republica Moldova, Chișinău, Ed. Cartier, 2009, 144 p.